Araştırma Makalesi/Research Article

Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal ve Ekonomik Belirleyicileri: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği[1]

Ömer Faruk ÖZTÜRK[*]
Aysun KARAMIKLI[**]

Öz

Bu çalışmada panel regresyon analizi kullanılarak ekonomik ve kurumsal dönüşüm geçiren Avrupa Birliği geçiş ekonomilerinde, başlıca ekonomik ve kurumsal değişkenlerin kayıt dışı ekonomi büyüklüğü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik değişkenlerden ekonomik büyüme, ticari serbestleşme ve finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi azalttığı, işsizlik, enflasyon ve vergi yükünün ise kayıt dışı ekonomiyi artırdığı belirlenmiştir. Diğer yandan kurumsal değişkenleri temsil eden yasal sistem ve mülkiyet hakları ile düzenleyici çerçevedeki iyileşmelerin ise kayıt dışı ekonomiyi azalttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kayıt Dışı Ekonomi, Kurumsal ve Ekonomik Etkenler, Panel Regresyon Analizi*

Institutional and Economic Determinants of the Shadow Economy: Evidence from European Union Transition Economies

Abstract

In this study, the effect of major economic and institutional variables on the size of the shadow economy in the transition economies of the European Union which are undergoing economic and institutional transformation is

[1]Bu çalışma Aysun KARAMIKLI tarafından Uşak Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında tamamlanan "Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal ve Ekonomik Belirleyicileri: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*Dr.Öğr.Üyesi, Uşak Üniversitesi, Maliye Bölümü, omerfaruk.ozturk@usak.edu.tr; https://orcid.org/0000-0003-0250-5021

**Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Maliye ABD, aysunkrmkl@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8744-7977

Makalenin Gönderilme Tarihi: 02.08.2019 **Kabul Tarihi:** 28.02.2020

investigated by using a panel regression analysis. As a result of the study, it is revealed that economic growth, trade liberalization and financial development reduce the shadow economy, while unemployment, inflation and tax burden raise it. On the other hand, improvements in the legal system and property rights and regulatory framework representing institutional variables are found to reduce the shadow economy.

Keywords: *Shadow Economy, Institutional and Economic Factors, Panel Regression Analysis*

JEL Classification Codes: *017, H00, C23*

Giriş

Kayıt dışı ekonomi, ülke ekonomilerinde değişen boyutlarda meydana gelen ve çözülmesi gereken ciddi sorunlardan birisidir. Kayıt dışı ekonomi, ilgili literatürde gölge ekonomi, gri ekonomi, kara ekonomi, nakit ekonomi ve ekonomi eksikliği olarak da adlandırılmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerin zamanla artmasıyla birlikte kayıt dışı ekonomiye ilgi artmış, 1970'li yıllardan itibaren araştırmacılar kayıt dışı ekonominin belirleyicileri ve etkenleri üzerine çalışmalar yapmaya başlamışlardır (Schneider, 1994; Friedman vd., 2000; Buehn ve Schneider, 2009; Savaşan, 2014; Medina ve Schneider, 2018). Kayıt dışı ekonomi, genellikle gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre boyutlarının daha yüksek olduğu çeşitli çalışmalarda elde edilen ortak bir bulgu olmuştur (Prokhorov, 2001; Schneider ve Klinglmair, 2004; Schneider, 2011).

Kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi itibarıyla karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Yasal ya da yasadışı idarelerin bilgisi dışında gerçekleşen hukuki kurallara aykırı faaliyet olması kayıt dışı faaliyetlerin tespitini ve çözüm sürecini zorlaştırmaktadır. Ülkeler arasında büyüklüğü, nedenleri ve sonuçları farklılık gösteren kayıt dışı ekonomi ile mücadele önemlidir. Çünkü kayıt dışı ekonomide meydana gelen bir artış vergi gelirlerinin azalmasına, sosyal güvenlik sisteminin bozulmasına, vatandaşlar arasında haksız rekabet ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Ayrıca işsizlik, sivil işgücü, gelir, tüketim, enflasyon, büyüme oranları ve milli gelir gibi birçok ekonomik göstergenin hatalı sonuçlanmasına sebep olmaktadır (Sarılı, 2002:41-42). Böylece verilerin güvenilirliğinin azalması ve devlet ile vatandaş arasında güven ilişkisinin bozulması gibi hem ekonomik hem de sosyal birçok olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu nedenlerden dolayı tüm ülkeler ekonomideki olumsuz etkileri en aza indirgemek için çeşitli önlemler alarak kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Doğru politikaların belirlenmesi ve uygulanması için kayıt dışı ekonominin belirleyicilerinin tespit edilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda kayıt dışı ekonomi üzerinde etkili olan vergi, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı, ekonomik gelişmişlik, ekonomik büyüme, finansal gelişme gibi ekonomik ve

vergilendirme ortamının belirsizliği, yasal gelişmişlik, düzenleyici çerçevedeki gelişmişlik, işgücüne yönelik düzenlemeler, işletmelere yönelik düzenlemeler gibi kurumsal değişkenlerin yanı sıra sosyal, kültürel, demografik ve psikolojik birçok değişken kayıt dışı ekonomi ile yakın ilişki içerisindedir (Us, 2004:10).

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve iki yıl sonra da Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bu Blokta yer alan ülkeler kurumsal ve ekonomik değişim sürecine girmişlerdir (Kazgan, 2005:79). 1989 öncesinde sosyalizme dayalı merkezi planlama sistemi ile kontrol edilen ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri ile çeşitli düzen değişikliğine maruz kalan ülke grupları için "geçiş ekonomileri" tanımı kullanılmaya başlanmıştır. Bu ülkeler her ne kadar farklı özelliklere sahip olsalar da merkezi planlamaya dayalı sistemden serbest piyasa ekonomisine geçmeleri ile tamamı "geçiş ekonomileri" kavramına dahil edilmişlerdir (Güler, 2012:53). Bu çalışmada ekonomik ve kurumsal bir dönüşüm yaşayan Avrupa Birliği (AB) geçiş ekonomilerinde kayıt dışı ekonominin kurumsal ve ekonomik belirleyicileri araştırılmıştır. AB geçiş ekonomileri Tablo 1'den de görüldüğü üzere 1991-2015 döneminde kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli yol almışlardır. Tablo 1'den en düşük kayıt dışı ekonomiye sahip ülkelerin Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olduğu, en yüksek kayıt dışı ekonomiye sahip ülkelerin ise Hırvatistan ve Romanya olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da; kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün düşük seviyede gerçekleşmesi, AB üyelik sürecinde ekonomik birimlerin kayıt dışı ekonomiyle mücadele konusunda bilinçlendirilmesi ve kurumsallaşmanın belirli bir düzeyde gerçekleşmesi ile açıklanabilir.

Tablo 1: AB Geçiş Ekonomileri Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğü (1991, 2015) (GSYH'nin Yüzdesi)

Ülkeler	Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğü	
	1991	**2015**
Bulgaristan	35,13	20,83
Çek Cumhuriyeti	18,42	10,47
Estonya	23,54	18,49
Hırvatistan	30,70	22,96
Letonya	20,07	16,62
Litvanya	21,15	18,65
Macaristan	31,89	20,49
Polonya	33,10	16,67
Romanya	36,03	22,94
Slovakya	17,19	11,18
Slovenya	27,41	20,21

Kaynak: Medina ve Schneider, 2018:50-54.

Çalışmada regresyon analizi kullanılarak 2000-2015 döneminde AB geçiş ekonomilerinde ekonomik ve kurumsal değişkenlerin kayıt dışı ekonominin büyüklüğü üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda gelecek bölümde ilgili literatür özetlenmiş, ikinci bölümde veri seti ve yöntem açıklanmış, müteakiben ampirik analiz ve bulgular tartışılmıştır. Çalışma sonuç kısmı ile tamamlanmıştır.

1. Literatür İncelemesi

Kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün 1970'li yıllardan itibaren önemli boyutlara yükselmesi, araştırmacıları kayıt dışı ekonominin belirleyicilerini araştırmaya yönlendirmiştir. Bu çalışmalarda kurumsal, ekonomik ve sosyal birçok etkenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Tablo 2). Çalışmalar sonucunda vergi ve sosyal güvenlik yükü, yolsuzluk, işsizlik, enflasyon, düzenleme yoğunluğu ile işgücü piyasası düzenlemelerinin kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü pozitif etkilediği, buna karşın finansal gelişme, kurumsal gelişmişlik, vergi ahlakı ve bilinci, vergi denetimleri ile eğitimin ise kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü negatif etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Tablo 2: Kayıt Dışı Ekonominin Belirleyicileri

Değişken	Değişkenin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	
	Pozitif	Negatif
Vergi ve sosyal güvenlik yükü	Neck vd. (1989), Schneider (1994), Schneider ve Enste (1999), Giles ve Johnson (1999), Bovi (2002), Baldemir vd. (2006), Ruge (2010), Schneider (2010), Ay vd. (2014), Kuehn (2014), Savaşan vd. (2016), Bayar vd. (2018)	Bülbül ve Karadeniz (2004), Bovi (2003), Elgin (2012)
Finansal gelişme	-	Blackburn vd. (2012), Bose vd. (2012), Capasso ve Jappelli (2013), Bayar ve Öztürk (2016), Din (2016), Bayar ve Aytemiz (2017)
Yolsuzluk	Schneider ve Enste (1999), Friedman vd. (2000), Buehn ve Schneider (2009), Dreher ve Schneider (2010), Virta (2010), Singh vd. (2012b), Manolas vd. (2013) Remeikiene ve Gaspareniere (2015), Ouédraogo (2017)	-

Değişken	**Değişkenin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi**	
	Pozitif	**Negatif**
İşsizlik	Yurdakul (2008), Dobre ve Alexandru (2010), Savaşan (2014), Savaşan vd. (2016)	Baldemir vd. (2006)
Enflasyon	Ay vd. (2014), Savaşan (2014), Savaşan vd. (2016)	-
Kurumsal kalite	-	Bovi (2002), Bovi (2003), Dreher vd. (2005), Torgler ve Schneider (2007), Enste (2010), Torgler vd. (2010), Yendi (2011), Singh vd. (2012b), Demir ve Küçükilhan (2013), Razmi vd. (2013), Kuehn (2014)
Ekonomik büyüme	Akalın ve Kesikoğlu (2007), Shahab vd. (2015)	-
Düzenlemelerin yoğunluğu	Schneider ve Enste (1999), Schneider (1994), Bovi (2003), Macias ve Cazzavillian (2010), Enste (2010), Schneider (2010), Schneider vd. (2010)	-
İşgücü piyasası düzenlemeleri	Ruge (2010), Schneider (2010)	Remeikiene ve Gaspareniere (2015)
Vergi ahlakı ve bilinci	-	Kanniainen vd. (2004), Savaşan ve Odabaş (2005), Torgler ve Schneider (2007), Enste (2010), Demir ve Küçükilhan (2013)
Vergi denetimleri	-	Dumlupınar ve Yardımcıoğlu (2015)
Eğitim	-	Buehn ve Farzanegan (2013)

Neck vd. (1989), hane halkı ve firmaların kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin bazı belirleyicilerini esas aldıkları çalışmada özellikle doğrudan ve dolaylı vergilendirme ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, vergi oranlarındaki değişikliklerin kayıt dışı ekonominin boyutu üzerinde belirleyici etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca artan vergi oranlarının kayıt dışı ekonomiyi artırdığını ve böylece yükselen vergi oranlarının hükümetin vergi gelirlerinde düşüşe sebep olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Analitik sonuçların kısmen belirsiz olduğunu ve özel koşullar altında elde edilmesinden kaynaklı olarak vergi oranlarındaki değişikliklerin kayıt dışı

ekonomi üzerindeki etkilerini değerlendirmek için sayısal modeller ile desteklenmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Schneider (1994), kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, gelişimi ve kayıt dışı ekonomiye sebep olan belirleyicileri incelemiştir. Çalışması sonucunda, kayıt dışı ekonominin büyüklüğündeki artışın temel olarak vergi matrahındaki bir artışın etkisiyle bazın aşınmasına ve vergi gelirlerinin azalmasına dolayısıyla bütçe açığının artmasına veya kayıt dışı ekonomide ek bir artış sonucu dolaylı ve doğrudan vergi oranlarının daha da artmasına sebep olabileceğini tespit etmiştir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin yükselişinin devlet faaliyetlerindeki artan sayıda düzenlemeler olduğu ifade edilmiştir.

Bülbül ve Karadeniz (2004), vergi ve sigorta prim aflarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda vergi ve sigorta prim aflarının kayıt dışı ekonomiyi ve kayıt dışı istihdamı büyüten ve besleyen bir unsur olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca sık çıkarılan afların kayıt dışı ekonomi boyutunu genişletmekle kalmayıp, beraberinde kayıtlı çalışan bireylerin de haksızlığa uğradıklarını da belirtmişlerdir.

Kızılot ve Çomaklı (2004), vergi kayıp ve kaçakları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, vergilendirmede denetimin etkinleştirilmesi, vergi affı gibi düzenlemelerden vazgeçilmesi, vergi kaçıranları ağır cezalandıran düzenlemeler yapılması ile kayıt dışı ekonominin büyük ölçüde önlenebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Erkuş ve Karagöz (2009), vergi kaybı ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki ilişkiyi teorik model ile tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışmaları sonucunda kayıt dışı ekonomik faaliyetler ve vergi kaybının dalgalı bir seyir izlediğini ve kayıtlı ekonomiye oranının %86,73 ile %35,37 arasında seyrettiğini tespit etmişlerdir.

Blackburn, vd. (2012), kayıt dışı ekonomi ile finansal gelişme arasındaki ilişkiyi finansal aracılık ve vergi kaçakçılığını içeren teorik bir model oluşturarak incelemeyi amaçlamışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, finansal sektördeki gelişimi daha düşük olan ekonomilerin, vergi kaçakçılığı oranının yüksek ve kayıt dışı ekonominin boyutunun da o kadar büyük olduğunu tespit etmişlerdir.

Kayıt dışı ekonominin 1980'li yıllardan itibaren ilgi çekmeye başlaması ile hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülke genelinde çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan çoğunlukla; vergi yükü, yolsuzluk, işsizlik oranları ve enflasyonun artmasının kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı görülürken (Giles ve Johnson, 1999; Yurdakul, 2008; Buehn ve Schneider, 2009; Dobre ve Alexandru, 2010; Torgler vd., 2010; Ay vd., 2014) bazı çalışmalarda ise vergi yükünün ve yolsuzluğun artmasının kayıt dışı ekonomiyi düşürdüğü sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Friedman vd., 2000; Bovi, 2003). Bununla birlikte kurumsal kalite ve düzenlemelerdeki gelişmelerin kayıt dışı ekonomi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirlenmiştir (Bovi, 2002; Dreher vd., 2005; Torgler ve Schneider, 2007;

Enste, 2010; Yendi, 2011; Singh vd., 2012b; Razmi vd., 2013; Elgin ve Öztunalı, 2014), bazı çalışmalarda ise kurumsal kalite ile kayıt dışı ekonomi arasında olumsuz bir ilişki olduğu görülmüştür (Kuehn, 2014; Bayar ve Öztürk, 2016). Diğer taraftan kayıt dışı ekonominin belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanan çalışmalar da olduğu belirlenmiştir (Macias ve Cazzavilliam, 2010; Ruge, 2010; Demir ve Küçükilhan, 2013; Savaşan, 2014; Remeikiene ve Gaspareniere, 2015; Savaşan vd., 2016).

Schneider ve Enste (1999), çeşitli yöntemler kullanılarak (döviz talebi, fiziksel girdi (elektrik) yöntemi, model yaklaşımı) 76 gelişmekte olan, geçiş ülkeleri ve OECD ülkeleri için yaptığı çalışmada kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve kayıt dışı ekonomiye sebep olan belirleyicileri incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğünün OECD ülkelerinin GSYH'sinin %12'si, geçiş ülkelerinin %23'ü ve gelişmekte olan ülkelerin ise %39'u olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin boyutunun bu ülkelerde genişlemesine yol açan belirleyicilerin artan düzenleyici faaliyetler ile birlikte artan vergi ve sosyal güvenlik yükü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle bu sebeplerin OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin artmasında güçlü belirleyiciler olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda çalışmada, büyüyen kayıt dışı ekonominin GSYH büyümesi üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu, yolsuzluğun ise kayıt dışı ekonominin boyutu üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Diğer bir ifade ile yolsuzluk ne kadar büyükse kayıt dışı ekonominin de o kadar büyük olduğu tespit edilmiştir.

Giles ve Johnson (1999), parametrik olmayan regresyon analizi kullanarak Yeni Zelanda'da 1968-1994 yılları arası verilerle efektif vergi oranı ve kayıt dışı ekonominin göreceli büyüklüğü arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda kayıt dışı ekonominin vergi yükündeki basit değişikliklere karşı duyarlı olduğu, efektif vergi oranı %20'nin altına düştüğünde kayıt dışı ekonominin belirgin bir şekilde düştüğü görülmektedir.

Friedman vd. (2000), panel regresyon analizi kullanarak 69 ülke için yaptıkları çalışmalarında vergi oranları ve yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi ile ilişkisini tespit etmeye çalışmışlardır. Yapılan analiz sonucunda yüksek dolaylı ve doğrudan vergilerin kayıt dışı ekonomi ile ilişkisinin bulunmadığına hatta yüksek vergi oranlarının daha az kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi olduğuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda daha fazla bürokrasi ve yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi üzerinde artırıcı etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Bovi (2002), panel regresyon analizini kullanarak OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin sebeplerini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, kayıt dışı ekonominin sebeplerinin yüksek vergi oranları ve piyasa düzenlemelerinden ziyade kurumsal kalite ve düzenlemelerin kayıt dışı ekonomi üzerinde daha etkili olduğunun önemine işaret etmiştir.

Bovi (2003), regresyon analizini kullanarak 21 OECD ülkesi için 1990-1993 yılları arasında kayıt dışı ekonominin belirleyici değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda OECD ülkeleri için iki farklı denge durumu bularak Güney Avrupa ülkelerinde (Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İspanya) zayıf kurumsal kalite yapısının, düşük vergi yükünün ve gereksiz düzenlemelerin bulunduğu ancak kayıt dışı ekonominin bu ülkelerde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. İskandinav ülkelerinde ise, vergi oranının yüksek, kayıt dışı ekonominin düşük olduğunu tespit etmiştir.

Kanniainen vd. (2004), MIMIC yöntemini kullanarak 1998/90-2002/03 yılları arasında 21 gelişmiş OECD ülkesindeki verilerden yararlanarak kayıt dışı ekonominin belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda vergilendirme, sosyal güvenlik değişkenleri ve vergi ahlakının önemli olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada kayıt dışı ekonominin resmi GSYH'ye göre tahmini ortalama büyüklüğünün 1989/90 yıllarında %13,2 iken 1999/2000 yıllarında %16,8'e yükseldiği belirlenmiştir.

Kanniainen vd. (2004), DYMIMIC istatistik yöntemi ve gelişmiş 21 OECD ülkesiyle ilgili veriler kullanarak 1989/90-2002/03 yıllarındaki kayıt dışı ekonomiye neden olan belirleyicileri bulmayı amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda vergilendirme, sosyal güvenlik ve vergi ahlakı değişkenlerinin önemli olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca çalışmada gelişmiş 21 OECD ülkesindeki kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğünün 2002/03 için %16,4 olduğunu tespit etmişlerdir.

Dreher vd. (2005), çalışmalarında yapısal eşitlik modellemesini kullanarak 18 OECD ülkesinin 1998-2002 döneminde kurumsal kalite, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yapılan analiz sonucunda, kurumsal kalitedeki iyileşmenin kayıt dışı ekonomiyi düşürdüğünü ve kurumsal kalitenin yolsuzluğun büyüklüğü üzerindeki etkisinin belirsiz olduğunu tespit etmişlerdir.

Savaşan ve Odabaş (2005), Likert tipi ölçek kullanarak 317 SMMM ve 217 vergi denetim elemanı olmak üzere 534 katılımcıya anket uyguladıkları çalışmada vergi kayıp ve kaçaklarının nedenlerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yapılan anket sonucunda, SMMM ve vergi denetim elemanlarına yöneltilmiş sorular neticesinde katılımcıların %93'ü kayıt dışı ekonominin yüksek boyutlarda olduğunu ifade ederken bu olgunun sebeplerinin vergi yükü, istisna ve muafiyetler, vergi sistemindeki adaletsizlik, verginin tabana yayılmaması ile mükellef beklentilerinin uyumsuzluğu, vergi ahlakı ve bilincinin eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

Baldemir vd. (2006), MIMIC model kullanarak Türkiye'de 1980-2002 yılları için kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hacminin ve kayıt dışı ekonomik faaliyetleri etkileyen değişkenlerin belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, faiz oranı, vergi gelirleri, TEFE, vergi yükü ve dışa açılma göstergesi değişkenlerinin kayıt dışı ekonomi üzerinde pozitif etki meydana

getirmesinin yanında işsizlik oranı değişkeninin negatif bir etki meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akalın ve Kesikoğlu (2007) çalışmalarında ilk olarak Feige'nin basit ve geliştirmiş parasal oran yöntemi kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmiş ardından regresyon analizi ve Granger nedensellik analizi ile Türkiye'de 1975-2005 yılları arasında kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Granger nedensellik analizinde kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kayıt dışı ekonominin büyüme üzerinde pozitif bir etki meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gobbi ve Zizza (2007), 1997-2003 döneminde İtalya borç piyasalarındaki gölge ekonomisi ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, finansal sektör gelişiminin gölge ekonomisinin büyüklüğü üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ortaya konulmuş ancak gölge ekonomisinin finansal sektörün gelişimini engellediği görülmüştür.

Torgler ve Schneider (2007), panel regresyon analizini kullanarak 86-100 ülkede 1990, 1995 ve 2000 yıllarında kayıt dışı ekonomi ile kurumsal kalite, yönetişim ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda kurumsal kalitenin kayıt dışı ekonomiyi olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca ülkede vergi ahlakının artmasının kayıt dışı ekonomiyi azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Schneider (2007), regresyon analizi ile 1999-2003 döneminde 145 ülkede kayıt dışı ekonomi ve yolsuzluk arasındaki etkileşimi araştırmıştır. Çalışması sonucunda, kayıt dışı ekonominin yüksek gelirli ülkelerde yolsuzluğu azalttığını, düşük gelirli ülkede ise yolsuzluğa yol açtığını tespit etmiştir.

Yurdakul (2008), basit parasal yöntem kullanarak Türkiye'de 1985-2006 yılları arasındaki kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Kurulan ekonomik modelde Engle-Granger'ın iki aşamalı tahmin yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, ekonomik faktörler olarak GSMH'deki yüzde artış ve sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ye oranının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca nüfus artış oranı ile işsizlik oranı değişkenlerinin kayıt dışı ekonomiyi artırıcı etkileri olmasına rağmen katsayıları anlamlı bulunamamıştır.

Buehn ve Schneider (2009), yapısal denklem modelini kullanarak 51 ülkenin 2000-2005 döneminde kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasındaki ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmaları sonucunda yolsuzluk ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmada yolsuzluğun artması ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı öne sürülmüştür.

Schneider (2010), MIMIC tahmin yöntemini kullanarak 21 OECD ülkesinin 1989-2007 yılları arasında kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, gelişimi ve artan vergi ve sosyal yüklerin, yoğun işgücü piyasası

düzenlemelerinin devlet kurumlarının kalitesi ve vergi ahlakının kayıt dışı ekonomi ile ilişkilerinin incelenmesini amaçladıkları ayrıca çalışmada kamu kurumlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi de inceleme konusu olmuştur. Çalışma sonucunda, kayıt dışı ekonominin her ekonomide karmaşık bir fenomen olduğunu, insanların sayısız birçok nedenden dolayı kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yöneldiklerini, en önemlisi de vergilendirme ve düzenleme gibi eylemler olduğunu tespit etmiştir.

Dobre ve Alexandru (2010), Granger nedensellik testi yöntemi kullanılarak ABD ekonomisinde 1980-2007 dönemine ait çeyrek veriler ile işsizlik oranları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda, işsizlik oranlarından kayıt dışı ekonomiye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Dreher ve Schneider (2010), panel regresyon analizini kullanarak 98 ülkede 2000-2002 dönemine ait verilerle kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmaları sonucunda düşük gelirli ülkelerde kayıt dışı ekonomi ve yolsuzluğun tamamlayıcı olduğunu keşfetmişlerdir.

Enste (2010), panel regresyon analizi kullanarak 25 OECD ülkesinde 1995-2005 yılları arasında düzenlemelerin yoğunluğu ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Bu analiz için emek, ürün, sermaye piyasası, eğitim ve kurumsal kaliteyi kapsayan kapsamlı bir düzenleme endeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, vergi oranları ile vergi ahlakının yanısıra genel düzenlemelerin azaltılmasının kayıt dışı ekonomiyi olumsuz yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Macias ve Cazzavilliam (2010), yapısal eşitlik modellemesi kullanarak Meksika'da 1970-2006 dönemi için kayıt dışı ekonominin gelişiminin nedenlerini tahmin etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda Meksika'nın kayıt dışı sektörünün GSYH'nin %40'ını oluşturduğu, 1980'lerin sonuna kadar GSYH'nin %30'una düştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca Meksika'daki kayıt dışı ekonominin nedenlerinin aşırı düzenlemeler olduğu ve kayıt dışılığın GSYH ile pozitif bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ruge (2010), yapısal eşitlik modeli kullanarak 35 ülkeden elde edilen veri seti ile kayıt dışı ekonominin belirleyicilerini ve boyutlarını analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada kayıt dışı ekonominin belirleyicilerinin daha yüksek bir servet ve kalkınma seviyesi, daha iyi bir idari sistem, daha düşük vergiler, sosyal güvenlik ödemeleri ve işgücü piyasası düzenlemeleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Schneider vd. (2010), MIMIC yöntemini kullanarak gelişmekte olan Doğu Avrupa, Orta Asya ve yüksek gelirli ülkeler dahil 162 ülke için 1999-2007 yılları arasında kayıt dışı ekonominin tahmini boyutunu ve kayıt dışı ekonomiye sebep olan belirleyici etkenleri tespit etmeyi amaçlamışlardır. Tahminlerine göre, 162 ülkede net bir negatif eğilim olduğunu 1999 yılında %34,0'dan, 2007 yılında %31,0'a düştüğünü ve dolayısıyla %3 puanlık bir

azalma olduğunu tespit etmişlerdir. Bu ülkelerden en üst düzey kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin Sahra Altı Afrika ve en düşük kayıt dışı ekonomi düzeyinin OECD olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca çalışma sonucunda, her tür ekonomide büyük ölçüde mevcut olan karmaşık bir fenomen olduğu ifade edilen kayıt dışı ekonominin çeşitli nedenlerinin olduğunu ve genel anlamda ekonomik faaliyetlerden kaynaklandığını özellikle de vergilendirme ve düzenleyici faaliyetler olduğunu ortaya koymuşlardır.

Torgler vd. (2010), panel regresyon analizi kullanarak 59 ülkede 1990-1999 yılları arasında kurumsal kalite ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi yolsuzluk ve hesap verilebilirlik ölçümleri ile incelemeye çalışmışlardır. Analizleri sonucunda, kurumsal kalitenin kayıt dışı ekonomi üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğunu ancak kurumların hesap verilebilirliğinin artırılması ve yolsuzluğu azaltan politikaların uygulanmasının daha iyi bir vergi performansı getireceğini ve böylece kayıt dışı ekonominin de önlenebileceğini tespit etmişlerdir.

Virta (2010), panel veri analizi kullanarak 79 ve 95 kesit alanda oluşan yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomi arasındaki etkileşimi incelemiştir. Çalışma neticesinde, yolsuzluğun tropikal bölge içindeki kayıt dışı ekonomiyi artırdığını, fakat tropikal bölge dışındaki kayıt dışı ekonomiyi etkilemediğini tespit etmiştir.

Yendi (2011), panel veri analizi kullanarak orta ve üst gelirli ülkeler grubu için 1999-2007 yılları arasında kurumsal faktörler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Yapılan analiz sonucunda, iş özgürlüğünün ve hükümetin etkinliğinin artmasının kayıt dışı ekonomiyi azalttığını tespit etmiştir. Ayrıca kurumsal yapının resmi ekonomideki işlem maliyetlerini azaltarak bireylerin resmi ekonomide faaliyet göstermelerine teşvik ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Bose vd. (2012), panel regresyon analizini kullanarak 137 ülkede 1995-2007 döneminde kayıt dışı ekonomi ve bankacılık sektörü gelişimi arasındaki etkileşimi araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda, bankacılık sektörünün gelişmesinin kayıt dışı ekonominin boyutunu düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

Elgin (2012), zaman serisi analizi yöntemini kullanarak Türkiye'de 1950-2009 döneminde vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Yapılan çalışma sonucunda vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Ancak, yapısal kırılmanın varlığı dikkate alındığında ise zaman serisi analizi sonucunda vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Saraç (2012), SVAR yöntemini kullanarak Türkiye'de 2000/1-2011/2 dönemine ait çeyrek veriler ile eğitim düzeyine göre işsizlik ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışması sonucunda, lise ve dengi meslek lisesi mezunlarına ait işsizlik oranlarının Granger

nedeni olduğu buna karşılık sadece okuryazar olmayan gruptaki işsizlik oranlarının Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Singh vd. (2012), panel regresyon analizini kullanarak ve 100 ülkenin verilerini baz alarak kurumsal kalite ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmaları sonucunda, kurumların kayıt dışı ekonominin büyüklüğü üzerinde en önemli belirleyici olduğunu kurumsal kalitedeki artışın kayıt dışı ekonomiyi azalttığını tespit etmişlerdir. Kayıt dış ekonomiyi artıran sebebin daha yüksek vergi oranları değil zayıf kurumsal kalite olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca daha fazla yolsuzluğa sahip olan ülkelerde kayıt dışı ekonomiye eğilimin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Buehn ve Farzanegan (2013), panel veri analizi kullanarak 80'den fazla ülke için 1999-2007 yılları arasında eğitim ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada kurumların etkisi hesaba katılarak eğitim ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki vergi yükü gibi diğer önemli faktörler kontrol edilerek test edilmiştir. Çalışma sonucunda siyasi kurumların eğitimin kayıt dışı ekonomi üzerindeki toplam etkisine önem verdiği, yüksek öğretime katılım düzeyinin yalnızca yüksek kalitede politik kurumlar tarafından karakterize edilen bir ortamda kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azalttığını tespit etmişlerdir.

Capasso ve Jappelli (2013), kayıt dışı ekonomi ve finansal sektör gelişimi arasındaki etkileşime dair teorik bir model oluşturmuş ve bu teorik model, finansal sektör gelişiminin işletmelere daha ucuz finansman olanakları sağlayarak kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığının boyutunu azaltabileceğini öngörmüştür. Ayrıca İtalyan mikro ekonomik verilerini kullanarak teorik modelin projeksiyonlarını da araştırmış ve elde edilen bulgular teorik modelin önerilerini doğrulamıştır.

Demir ve Küçükilhan (2013), ordered probit yöntemi ile bir dizi regresyon analizi ve güçlülük testleri kullanarak Türkiye'de 14 ilde 1597 vergi mükellefi ile yüz yüze anket tekniği uygulanmış ve vergi mükelleflerinin kayıt dışı ekonomi algısını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, mükelleflerin kayıt dışı ekonomi algılarına etki eden en önemli faktörlerin vergi yükü, vergi tazyiki, vergi bilinci, kamusal harcamalar, kurumsal kalite, ülkenin ekonomik durumu ve vergi cezaları olduğunu tespit etmişlerdir.

Manolas vd. (2013), regresyon analizi kullanarak 19 OECD ülkesinde 2003-2008 döneminde kayıt dışı ekonominin altında yatan temel belirleyicileri araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda, yolsuzluk kontrolündeki iyileştirmelerin kayıt dışı ekonomiyi olumsuz etkilediğini keşfetmişlerdir.

Razmi vd. (2013), dinamik panel regresyon yöntemini kullanarak İslam Konferansı Teşkilatı üyesi ülkelerin kayıt dışı ekonomilerinin kurumsal kalite ile arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada kurumsal göstergeler olarak yolsuzluk, siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü

baz alınmış, yapılan analiz sonucunda kurumsal kalite göstergeleri ile kayıt dışı ekonomi arasında istatistiksel olarak negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Ay vd. (2014), regresyon denklemi ve nedensellik testi kullanarak Türkiye'de 1985-2012 döneminde vergi yükünün, enflasyonun ve vergi affının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yapılan nedensellik testi sonucunda, vergi yüklerinden kayıt dışı ekonomiye doğru tek taraflı nedenselliğin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılarak vergi yükünde meydana gelecek azalmanın kayıt dışı ekonomiyi ortadan kaldırıcı nedenlerden birisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte enflasyonun vergi yükünü etkilediği yönündeki nedensellik ilişkisi de tek taraflı olarak belirlenmiştir. Ekonometrik sonuçlardan elde edilen tespitler neticesinde kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için düzenlemeler, vergi yükünü hafifletmeye, fiyat istikrarını sağlanmaya ve vergi affı beklentisini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Elgin ve Öztunalı (2014), panel veri analizi yöntemini kullanarak 141 ülkede 1984-2009 döneminde kayıt dışı ekonomi ile kişi başına GSYH tarafından sağlanan ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda, kurumsal kalite ve ekonomik gelişme ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasında güçlü bir etkileşim olduğunu tespit etmişlerdir.

Kuehn (2014), vergi oranlarındaki farklılıkları baz alarak oluşturulan bir model kullanarak 21 OECD ülkesi üzerinde yapılan çalışmada vergi oranları, kurumsal kalite ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapmış olduğu çalışmada kurumsal kalite ve vergi oranının kayıt dışı ekonomiyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Muthyoi (2014), zaman serisi analizi kullanarak Kenya'da 1980-2010 yılları arasında kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada ülkedeki reel GSYH ile kişi başına düşen büyüme ve kayıt dışı sektör istihdamı artışı arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş, kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Savaşan (2014), zaman serisi analizi ve panel veri setlerini kullanarak Türkiye'de 1970-2013, 1990-2013 dönemleri için kayıt dışı ekonominin esas itibarıyla bağlı olduğu sebepleri tespit etmeye çalışmıştır. Çalışması sonucunda kayıt dışı ekonominin makro ekonomik gelişmelere, işsizlik ve enflasyon oranı ile vergi yüküne bağlı olduğunu tespit etmiştir.

Dumlupınar ve Yardımcıoğlu (2015), SPSS 22.0 programını kullanarak Trabzon ilinde 355 mükellefe uygulanan anket ile yapılan çalışmada vergi denetimleri ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada vergi denetimi inceleme, yoklama, arama ve bilgi toplama şeklinde incelenmiştir. Çalışmaları sonucunda, denetim oranlarının düşük ve denetime ayrılan zamanın yetersiz olmasının kayıt dışı

ekonomi oranlarını belirlemede önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Remeikiene ve Gaspareniere (2015), regresyon analizi yöntemini kullanarak Litvanya'da 2000-2011 yılları arasındaki kayıt dışı ekonominin kapsamını etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, özel sektörün kredilendirilmesinin ve iş özgürlüğü endeksinin en etkili faktör olduğunu ortaya koymuşlardır. Esnek kredilendirme politikalarının yanısıra iş için uygun koşulların yaratılmasının Litvanya'daki kayıt dışı ekonominin kapsamını olumsuz yönde etkilediğini öne sürmüşlerdir. Bu faktörlerden farklı olarak işgücü piyasasındaki durumun ve uluslararası ticaret hacminin Litvanya'daki kayıt dışı ekonomi üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. İş gücü piyasasının koşullarının iyileştirilmesi ve uluslararası ticaretin uygun yöntemlerle desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Remeikiene ve Gaspareniere (2015), regresyon, çoklu regresyon ve istatistiksel veri analizi yöntemlerini kullanarak 2000-2011 döneminde Baltık devletlerinde kayıt dışı ekonominin kapsamını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda; Baltık ülkelerindeki kayıt dışı ekonominin belirleyicilerinin özel sektörün kredilendirilmesinin ve işgücü oranının olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Estonya'da kayıt dışı ekonomi kapsamındaki değişimlerin işgücü piyasası ile birlikte faaliyet gösteren nüfusun, nihai tüketim harcamalarının, yolsuzluk algı endeksinin ve kredilerin belirleyici olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kayıt dışı ekonomi kapsamı üzerinde en önemli etkiye sahip olan faktörlerin belirlenmesinden sonra Litvanya, Letonya ve Estonya'nın karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır.

Shahab vd. (2015), statik ve dinamik panel regresyon yöntemini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan 25 ülkenin verileri ile 1999-2007 dönemi için yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda, ilişkinin yolsuzluk endeksine bağlı olarak tamamlayıcılık veya ikame edilebilirlik gösterebileceğini tespit etmişlerdir. Ayrıca seçilen tüm ülkeler için ekonomik büyüme artıkça kayıt dışı ekonominin arttığını, düzenleyici kalitedeki gelişmenin gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomiyi azalttığını ortaya koymuşlardır.

Bayar ve Öztürk (2016), panel veri analizini kullanarak Avrupa Birliği geçiş ekonomilerinde 2003-2014 yılları arasında kayıt dışı ekonomi ile finansal sektör gelişimi ve kurumsal kalite arasındaki etkileşimi araştırmışlar, çalışmaları sonucunda, kayıt dışı ekonomi ile finansal sektör gelişimi ve kurumsal kalite arasında ortak bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, finansal gelişme ve kurumsal kalitenin uzun vadede kayıt dışı ekonomiyi olumsuz etkilediğini ileri sürmüşlerdir.

Din (2016), regresyon analizini kullanarak Malezya için 1971-2013 döneminde finansal gelişme ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışma sonucunda negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Savaşan vd. (2016), MIMIC modeli, iki farklı zaman serisi ve panel veri olmak üzere üç farklı veri seti kullanarak Türkiye'de 1970-2013, 1990-2013 dönemi için kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve nedenlerini tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda Türkiye'de kayıt dışı ekonominin esas itibarıyla makroekonomik gelişmelerden işsizlik ve enflasyon oranı ile vergi yüküne bağlı olduğunu tespit etmişlerdir. Kayıt dışı ekonomin büyüklüğünün ise düşüş eğilimine sahip olduğu ve 2013 itibarıyla yaklaşık olarak %25-27'lerde seyrettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Uçan ve Kaçar (2016), Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi analiz yöntemini kullanarak Türkiye'de 2007:Q1-2015:Q4 dönemi için kayıt dışı ekonominin GSYH'deki oranını tespit etmiş ve ekonomik büyüme ile ilişkisini analiz etmeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, Johansen eşbütünleşme ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit etmişler; ancak Granger nedensellik testi sonucunda kayıt dışı ekonomi ve büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir.

Bayar ve Aytemiz (2017), Maki (2012) eşbütünleşme testi ile Hacker ve Hatemi-J (2006) önyükleme nedensellik testini kullanarak Türkiye'de 1960-2009 döneminde finansal sektör gelişimi ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki etkileşimi incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda, finansal gelişimin uzun vadede kayıt dışı ekonominin boyutu üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve finansal gelişmeden kayıt dışı ekonomiye tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Ouédraogo (2017), regresyon analizini kullanarak 23 Sahra altı ekonomisinde yolsuzluk, yönetişim ve kayıt dışı ekonomi arasındaki etkileşimi araştırmıştır. Çalışması sonucunda, yolsuzluğun kayıt dışı ekonomiyi olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Bayar vd. (2018), Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testini kullanarak 11 Orta Doğu ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde 1996-2005 döneminde kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Bayar vd. (2018), Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılarak Orta ve Doğu Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomilerinde 2000-2015 döneminde vergi yükü, işgücü ve işletmelere ilişkin düzenlemeler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, vergi yükünden kayıt dışı ekonomiye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca işgücü ve işletmelere ilişkin düzenlemeler ile kayıt dışı ekonomi arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Wu ve Schneider (2019), panel veri setini kullanarak 158 ülke ve bölgeyi kapsayan 1996-2015 döneminde kayıt dışı ekonomi ile gelişmişlik düzeyi

arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile kişi başına GSYH arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi tanımlamak için kapsamlı ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Çalışma sonucunda gelişmişlik düzeyi ile kayıt dışı ekonomi arasında uzun vadeli U şeklinde bir ilişki olduğunu tespit etmişler, ayrıca kayıt dışı ekonomi ile ilgili sorunların üstesinden gelmek için politikalar tasarlarken ülkenin gelişmişlik düzeyine özel önem verilmesi gerektiği ifade etmişlerdir.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada panel regresyon analizi kullanılarak yıllık veriler ile 2000-2015 döneminde kurumsal ve ekonomik değişkenlerin 11 AB geçiş ekonomisinde kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi araştırılacaktır.

2.1. Veri

Çalışmada Medina ve Schneider (2018) tarafından MIMIC yöntemiyle hesaplanan kayıt dışı ekonomi büyüklüğü kullanılmıştır. Ekonomik değişkenler olarak ekonomik büyüme, işsizlik oranı, enflasyon, ticari açıklık, vergi yükü ve finansal sektörün gelişimi alınmıştır. Ekonomik değişkenlerin hepsi Dünya Bankası veri tabanından sağlanmıştır. Kurumsal değişkenler olarak yasal sistem ile düzenlemelerin gelişmişlik düzeyi alınmıştır. Kurumsal değişkenler ise Fraser Enstitüsünden temin edilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlerin Tanıtımı

Değişken	Değişken Tanımı	Veri Kaynağı
SHA	Kayıt dışı ekonomik büyüklüğü (GSYH'nin yüzdesi)	Medina ve Schneider (2018)
BUY	Kişi başına reel GSYH büyüme oranı (%)	Dünya Bankası (2019a)
ISSIZLIK	İşsizlik oranı (toplam işgücünün yüzdesi)	Dünya Bankası (2019b)
ENF	Enflasyon (tüketici fiyatları, %)	Dünya Bankası (2019c)
TACIKLIK	Ticari açıklık (toplam ticaretin GSYH'ye oranı, %)	Dünya Bankası (2019ç)
VERGI	Vergi yükü (toplam vergilerin GSYH'ye oranı, %)	Dünya Bankası (2019d)
FINGEL	Finansal gelişme (özel sektöre sağlanan kredilerin GSYH'ye oranı, %)	Dünya Bankası (2019e)
YASGEL	Yasal gelişmişlik (yasal sistem ve mülkiyet hakları endeksi)	Fraser Institute (2019)
DUZGEL	Düzenleyici çerçevenin gelişimi (düzenleme endeksi)	Fraser Institute (2019)

Çalışmanın örneklemi AB geçiş ekonomilerini oluşturan Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dan oluşmaktadır. Verilerin varlığı nedeniyle çalışma dönemi 2000-2015 olarak seçilmiştir.

İlgili literatür de dikkate alınarak açıklayıcı değişkenlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine yönelik beklenen etkiler Tablo 4'te

sunulmuştur. Buna göre ticari açıklık, finansal gelişim ile düzenleyici çevre gelişiminin kayıt dışı ekonomiyi negatif, ekonomik büyüme ve enflasyon oranının kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilemesi beklenmektedir. Buna karşın işsizlik oranı ve vergi yükünün kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi ilgili literatürde değişkenlik göstermektedir.

Tablo 4: Açıklayıcı Değişkenlerin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerinde Beklenen Etkisi

Değişken	**Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Beklenen Etkisi**
Ekonomik büyüme	+
İşsizlik oranı	+/-
Enflasyon oranı	+
Ticari açıklık	-
Vergi yükü	+/-
Finansal gelişme	-
Yasal gelişmişlik	-
Düzenleyici çerçevenin gelişimi	-

Çalışmada ekonometrik analiz maksadıyla Stata 14.0 ve Eviews 10.0 yazılımlarından yararlanılmıştır. Birim kök, yatay kesit bağımlılığı ve panel regresyon analizi Stata 14.0 ile, tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizi ise Eviews 10.0 ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setinin tanımlayıcı istatistikleri ile korelasyon matriksi Tablo 5'te sunulmuştur. Korelasyon matriksinden de görüleceği üzere açıklayıcı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı korelasyon bulunmasına karşılık değişkenler arasında yüksek derecede korelasyon bulunmamaktadır.

Tablo 5: Veri Setinin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Korelasyon Matriksi

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
SHA	21.81602	5.515299	10.47	35.3
BUY	3.758891	4.415557	-14.55986	12.92044
ISSIZLIK	10.48369	4.115677	4.25	19.921
ENF	4.212995	5.220378	-1.418184	45.66659
TACIKLIK	114.5026	31.93642	58.07519	184.3277
VERGI	18.6675	2.462739	13.36082	23.39415
FINGEL	47.48049	19.97979	?.18587	104.557
DUZGEL	7.280003	0.5082305	5.910016	8.421611
YASGEL	6.048856	0.6176363	4.662314	7.509631

	SHA	BUY	ISSIZLIK	ENF	TACIKLIK	VERGI	FINGEL	DUZGEL	YASGEL
SHA	1.0000								
BUY	0.1082	1.0000							
ISSIZLIK	0.1949	-0.0451	1.0000						
ENF	0.3493	0.1197	-0.1763	1.0000					
TACIKLIK	-0.6491	-0.0434	-0.1446	-0.2392	1.0000				
VERGI	0.3457	0.0923	-0.0390	0.0186	-0.0799	1.0000			
FINGEL	-0.3440	-0.4082	-0.0993	-0.2436	-0.0054	-0.047	1.0000		
DUZGEL	-0.5210	-0.1290	-0.1153	-0.3471	0.5486	0.0717	0.4307	1.0000	
YASGEL	-0.2819	0.0550	-0.1346	-0.0551	0.3657	0.1394	0.2669	0.3334	1.0000

Not: Analizler Eviews 10.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

2.2. Ekonometrik Metodoloji

Çalışmada (1) numaralı eşitlikte belirtilen model ile regresyon analizi kullanılarak 2000-2015 döneminde ekonomik ve kurumsal değişkenlerin 11 AB geçiş ekonomisinde kayıt dışı ekonomik büyüklüğü üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

$$SHA_{it} = a_i + \beta_1 BUY_{it} + \beta_2 ISSIZLIK_{it} + \beta_3 ENF_{it} + \beta_4 TACIKLIK_{it} + \beta_5 VERGI_{it} + \beta_6 FINGEL_{it} + \beta_7 YASGEL_{it} + \beta_8 DUZGEL_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Uygulama kısmında ilk olarak veri setinin özellikleri dikkate alınarak CD_{LM1}, CD_{LM2} ve sapması düzeltilmiş, ölçeklenmiş LM testleri kullanılarak seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığı sınanmıştır. Daha sonra Pesaran (2007) CIPS panel birim kök testi kullanılarak değişkenlerin bütünleşme dereceleri belirlenmiştir. Sonraki aşamada regresyon analizinde kullanılacak modelin seçimi maksadıyla Chow (1960), Breusch ve Pagan (1980) ve Hausman (1978) tarafından geliştirilen testler kullanılmıştır. Uygun model belirlendikten sonra ekonomik ve kurumsal değişkenlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini belirlemek maksadıyla tek model tahmin edilmiştir. Son olarak otokorelasyon ve heteroskedastisite sorunları Wooldridge (2002) otokorelasyon testi ve Greene (2003) heteroskedastisite testi ile sınanmıştır.

3. Ampirik Analiz

Bu çalışmada panel regresyon analizi kullanılarak ekonomik ve kurumsal değişkenlerin 11 AB geçiş ekonomisinde kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Bu kapsamda öncelikle yatay kesit bağımlılığı analiz edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı ekonometrik analizde kullanılacak birim kök testinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, veri setinin özellikleri dikkate alınarak CD_{LM1}, CD_{LM2} ve sapması düzeltilmiş ölçeklenmiş LM testleri kullanılarak seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığı incelenmiş ve test sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. Test sonuçlarının olasılık değeri %5'ten küçük olduğu için yatay kesitler bağımsızdır şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiş ve yatay kesit bağımlılığı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Test istatistiği	P değeri
CD (Breusch-Pagan (1980) LM testi)	161,6055	0,0000
CD_{LM2} (Pesaran (2004) ölçeklenmiş LM)	10,16443	0,0000
Sapması düzeltilmiş ölçeklenmiş LM (Baltagi vd. (2012))	9,797766	0,0000

Not: Analiz Stata 14.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiş ve bu nedenle yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2007) CIPS panel birim kök testi kullanılmıştır. Yapılan CIPS birim kök testi sonuçları

Tablo 7'de verilmiştir. Test sonuçlarına göre SHA, ISSIZLIK, TACIKLIK, VERGI ve YASGEL değişkenlerinin farkları alındığında durağan hale geldikleri, bir başka ifadeyle I(1) oldukları, diğer değişkenlerden BUY, ENF, FINGEL, DUZGEL değişkenlerinin I(0) oldukları belirlenmiştir.

Tablo 7: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabit	Sabit + Trend
SHA	-0,334 (0,369)	1,264 (0,897)
D(SHA)	-6,666 (0,000)	-5,270 (0,000)
BUY	-2,405 (0,008)	0,291 (0,614)
D(BUY)	-7,617 (0,000)	-5,870 (0,000)
ISSIZLIK	-1,244 (0,107)	-1,283 (0,100)
D(ISSIZLIK)	-7,793 (0,000)	-6,403 (0,000)
ENF	-4,959 (0,000)	-4,695 (0,000)
D(ENF)	-10,760 (0,000)	-9,478 (0,000)
TACIKLIK	0,502 (0,692)	2,876 (0,998)
D(TACIKLIK)	-8,684 (0,000)	-7,068 (0,000)
VERGI	0,530 (0,702)	-0,473 (0,318)
D(VERGI)	-10,641 (0,000)	-9,488 (0,000)
FINGEL	-1,416 (0,078)	0,047 (0,519)
D(FINGEL)	-8,505 (0,000)	-6,697 (0,000)
DUZGEL	-1,378 (0,084)	-1,052 (0,146)
D(DUZGEL)	-7,795 (0,000)	-6,380 (0,000)
YASGEL	-1,241 (0,107)	-3,514 (0,000)
D(YASGEL)	-9,549 (0,000)	-7,467 (0,000)

Not: *Optimum gecikme uzunluğu Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri dikkate alınarak 1 olarak belirlenmiştir. Analiz Stata 14.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

Panel regresyonda kullanılacak modelin seçimi için Chow (1960), Breusch ve Pagan (1980) ve Hausman (1978) LM testi kullanılmış ve test sonuçları Tablo 8'de sunulmuştur. Chow (1960) testi, panelde ülke ve zamana özgü etkilerin ortak anlamlılığının belirlenmesi için kullanılmaktadır. Chow (1960) testinin olasılık değeri %5'ten küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilir ve sabit etkiler modeli etkin model olarak kabul edilir. Breusch ve Pagan (1980) LM testinin olasılık değeri de %5'ten küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilir ve rassal etkiler modeli etkin model olarak kabul edilir. Sabit ve rassal etkiler modeller arasında seçim yapmak için Hausmann (1978) testi kullanılmıştır, testin p değeri %10'dan büyük olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir ve uygun model rassal etkiler modeli olarak belirlenir.

Tablo 8: Panel Regresyon Model Seçimi Öntest Sonuçları

Test	P değeri	Karar
Chow (F) testi	0,0000	Alternatif hipotezi kabul edilir (sabit etkiler modeli etkin model)
BP testi	0,0000	Alternatif hipotez kabul edilir (rassal etkiler modeli etkin model)
Hausman testi	0,9447	Sıfır hipotezi kabul edilir (rassal etkiler modeli etkin modeldir.)

Not: Analiz Stata 14.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmada ekonomik ve kurumsal değişkenlerin Avrupa Birliği geçiş ekonomilerinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü üzerindeki etkisi panel regresyon modeli ile analiz edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur. Tahmin sonuçlarına göre ekonomik değişkenlerden işsizlik, enflasyon ve vergi yükünün kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği; ekonomik büyüme, ticari serbestleşme ve finansal gelişmenin ise kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte kurumsal değişkenleri temsil eden yasal sistem ve mülkiyet hakları ile düzenleyici çerçevedeki iyileşmelerin ise kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği saptanmıştır. 0,7539 olarak belirlenen R^2 değeri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki (kayıt dışı ekonomi) değişmelerin %75,39'unu açıklayabildiğini; F istatistiği ise, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Tahmin sonuçlarına göre, kayıt dışı ekonomi üzerinde ekonomik değişkenlerden en etkili değişken vergi ve işsizlik, kurumsal değişkenlerden en etkili değişken yasal gelişmişliktir ve bunu düzenleyici çerçevedeki iyileşmeler izlemektedir.

Tablo 9: Panel Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	P değeri	
DBUY	-0,0853365	0,006	
DISSIZLIK	0,2981775	0,000	
ENF	0,0675847	0,006	
DTACIKLIK	-0,0852127	0,000	
DVERGI	0,6817546	0,000	
DFINGEL	-0,091157	0,000	
DDUZGEL	-0,9336072	0,028	
DYASALGEL	-1,025271	0,010	
C	-0,3133743	0,048	
R2	0,7539	Woolridge otokorelasyon testi	31,170 (0,2202)
F istatistiği	0,0000	Greene heteroskedastisite testi	311,57 (0,3245)

Not: Analiz Stata 14.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmanın bulguları, ilgili literatür ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Ekonomik değişkenlerden vergi yükü, işsizlik ve enflasyonun artması kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği, ticari serbestleşme ile finansal gelişmenin ise kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca

kurumsal değişkenlerden yasal gelişmişlik ile düzenleyici çerçevedeki iyileşmenin kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği tespit edilmiştir. Modelde, kayıt dışı ekonomi üzerinde en etkili değişkenin vergi yükü olduğu görülmektedir. Vergi yükünün artması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelimi artırarak kayıt dışı ekonominin genişlemesine neden olabilmektedir. İlgili literatürde de (Schneider ve Enste, 1999; Schneider, 2010; Kuehn, 2014; Savaşan vd., 2016; Bayar vd., 2018) genellikle vergi yükünün kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği belirlenmiştir. Ardından modelde etkili diğer bir ekonomik değişkenin işsizlik olduğu ve işsizliğin kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği belirlenmiştir. Literatürde de birçok çalışmada (Yurdakul, 2008; Dobre ve Alexandru, 2010; Savaşan, 2014; Savaşan vd., 2016) genellikle işsizliğin kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Diğer taraftan modelde, kurumsal değişkenlerden yasal sistem ve mülkiyet hakları ile düzenleyici çerçevedeki iyileşmelerin kayıt dışı ekonomide negatif etki oluşturduğu saptanmıştır. Ekonomik değişkenlerden ise, daha çok finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği belirlenmiştir. İlgili literatürde de (Blackburn vd., 2012; Bose vd.. 2012; Capasso ve Jappelli, 2013; Bayar ve Öztürk, 2016; Bayar ve Aytemiz, 2017) finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği belirlenmiştir. Finansal gelişme ekonomik faaliyetleri geliştirmekte, vergi gelirlerinde artışı sağlamakta ve vergilerin toplanmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece resmi borçlanma maliyetini düşürmekte ve bunun neticesinde kayıt dışı ekonominin azaltmasına yol açmaktadır (Bayar vd., 2017:53). Bu nedenle finansal sektörün gelişiminin kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği değerlendirilmektedir.

Sonuç

Kayıt dışı ekonomi dünyada tüm ülkelerin değişik boyutlarda maruz kaldığı sorunlardan birisidir. Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında vergi yükü, sosyal güvelik primi, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik, vergilendirme ortamının belirsiz ve karmaşık olması, işgücüne işletmelere yönelik aşırı düzenlemeler gibi kurumsal nedenlerin yanısıra nüfusun hızla artması ve köyden kente göç, denetimlerin yetersizliği, vergi ahlakı ve bilincinin eksik olması gibi sosyal, kültürel, demografik ve psikolojik etkenler etkili olmaktadır. Buna karşın kayıt dışı ekonomiye sebep olan etkenler ülkeden ülkeye değişmektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin tespitine ve önlemlerine yönelik olarak her ülke kendi yapısal özelliklerini dikkate alarak yöntemler belirlemek zorundadır.

Bu çalışmada panel regresyon analizi kullanılarak ekonomik ve kurumsal dönüşüm geçiren 11 Avrupa Birliği geçiş ekonomisinde, başlıca ekonomik ve kurumsal değişkenlerin kayıt dışı ekonomik büyüklüğü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik değişkenlerden ekonomik büyüme, ticari serbestleşme ve finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi azalttığı, işsizlik, enflasyon ve vergi yükünün ise kayıt dışı ekonomiyi

artırdığı belirlenmiştir. Diğer yandan kurumsal değişkenleri temsil eden yasal sistem ve mülkiyet hakları ile düzenleyici çerçevedeki iyileşmelerin ise kayıt dışı ekonomiyi azalttığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, kayıt dışı ekonomi üzerinde ekonomik değişkenlerden en etkili değişkenin vergi ve işsizlik, kurumsal değişkenlerden en etkili değişkenin ise yasal gelişmişlik olduğu ve bunu düzenleyici çerçevedeki iyileşmelerin izlediği belirlenmiştir. Sonuç olarak hem ekonomik hem de kurumsal değişkenler kayıt dışı ekonomi üzerinde etkili olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede ülkelerin kayıt dışı ekonomi arkasındaki ekonomik, kurumsal, sosyal, kültürel etkenleri belirlemesi ve buna uygun şekilde önlemleri alması önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bulguları ışığında;

- Vergi oranlarının makul düzeylere çekilmesi, vergi yükünün tabana yayılmasının sağlanması, vergi kaçırma olanaklarının azaltılması, vergi idaresinin etkinliğinin artırılması kayıt dışı ekonomiyi azaltabilecektir. Ayrıca vergi denetim elemanlarının sayısının artırılması ile de kayıt dışı ekonominin boyutunun azaltılabileceği söylenebilir.
- Kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında vergi ahlakı ve vergi bilinci önem arz edebilmektedir. Vergi ahlakı ve bilincini geliştirmeye yönelik eğitim programlarına ağırlık verilerek kayıt dışı ekonominin boyutu azaltılabilir.
- Kayıt dışı ekonomiye karşı sağlam bir hukuki yapının oluşturulması, kanunlardaki boşlukların doldurulması kayıt dışı ekonomiye karşı denetim mekanizmalarının geliştirilmesi, caydırıcılığın artırılması amacıyla cezalarda artışın sağlanması kayıt dışı ekonominin azaltılmasında etkili olabileceği ifade edilebilir.
- Enflasyon, fiyat istikrarının bozulmasına neden olarak bireylerin satın alma gücünü etkilemekte ve yasa dışı yollara başvurmalarına sebep olmaktadır. Bu durum ise, kayıt dışı ekonomi faaliyetlerini artırmakta ve vergi gelirlerini azaltmaktadır. Bu sebeple fiyat istikrarının sağlanması kayıt dışı ekonomi ile mücadele önem arz etmektedir.
- Hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ve artan göç olgusunu önlemeye yönelik politikalar geliştirilerek kayıt dışı ekonomi azaltılabilir.
- Gelir dağılımını adaletli bir duruma getirebilecek iktisat politikaları uygulanması da kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önem arz etmektedir.
- Aşırı düzenlemeler yerine ekonomik politikaların amaçlarına uygun, ekonominin canlılığına zarar vermeyecek yerinde düzenlemeler yapılarak kayıt dışı ekonominin boyutunun azaltılabilir.
- Kayıt dışı ekonominin azaltılmasında eğitim seviyesi oldukça önemlidir. Eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda kayıt dışı ekonominin çok daha fazla yaşandığı görülmektedir. Bu sebeple ülkelerin kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında eğitim seviyesini yükseltecek politikalar belirlemesi önemlidir.

Kaynakça

Akalın, G. ve Kesikoğlu, F. (2007), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 71-87.

Arratıbel O., Heinz, F., Martin, R., Przybyla, M., Rawdanowicz, L., Serafini, R. ve Zumer, T. (2007), "Determinants of Growth in The Central and Eastern European EU Member States-A Production Function Approach", *European Central Bank Occasioanal Paper Series*, No.61.

Ay, A., Sugözü, İ.H. ve Erdoğan, S. (2014), "Türkiye'de Vergi Yükünün, Enflasyonun ve Vergi Affi Beklentisinin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1985-2012)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 23-32.

Baldemir, E., Gökalp, F. ve Avcı M. (2006), "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Mimic Model ile Tahminlenmesi", *SDÜ İİBF Dergisi*, 10(2), 1-14.

Bayar, Y. ve Aytemiz, L. (2017), "Financial Development and Shadow Economy in Turkey", Unregistered Employment, 170.

Bayar, Y., Odabaş, H. ve Şaşmaz, M.Ü. (2018), "Geçiş Ekonomilerinde Vergi Yükü ile Düzenlemelerin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi", 6th SCF International Conference on Economic and Social Impacts of Globalization and Liberalization, Antalya, 41-45.

Bayar, Y. ve Öztürk, Ö.F. (2016), "Financial Development and Shadow Economy in European Union Transition Economies", *Managing Global Transitions: International Research Journal*, 14(2), 157-173.

Bayar, Y., Şaşmaz, M.Ü. ve Öztürk, Ö.F. (2017), "Finansal Gelişme ve Vergi Gelirleri: OECD Ülkeleri Örneği", *Eurasian Business & Economics Journal*, 12, 51-63.

Blackburn, K., Bose, N. ve Capasso, S. (2012), "Tax Evasion, The Underground Economy and Financial Development", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83(1), 243-253.

Bose, N., Capasso, S. ve Wurm, M.A. (2012), "The İmpact of Banking Development on The Size of Shadow Economies", *Journal of Economic Studies*, 39(6), 620-638.

Bovi, M. (2002), "The Nature of the Underground Economy: Some Evidence from OECD Countries", *Institute for Studies and Economic Analyses Working Paper Istituto di Studie Analisi Economica*, 1-12, https://www.academia.edu/20756114/The_nature_of_the_underground_econo my_Some_evidence_from_OECD_countries (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Bovi, M. (2003), "The Nature of the Shadow Economy: Some Evidence from OECD Countries", *Journal for Institutional Innovation, Development and Transition*, 7, 60-70.

Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980), "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. DOI: 10.2307/2297111.

Buehn, A. ve Schneider, F. (2009), "Corruption and The Shadow Economy: A Structural Equation Model Approach", *IZA Discussion Paper Series*, No. 4182, 1-39.

Buehn, A. ve Farzanegan, M.R. (2013), "Impact of Education on The Shadow Economy: Institutions Matter", *Economics Bulletin*, *33*(3), 2052-2063.

Buehn, A. ve Schneider, F. (2009), "Corruption and The Shadow Economy: A Structural Equation Model Approach", *IZA Discussion Paper Series*, No. 4182, 1-39.

Bülbül, D. ve Karadeniz H.K. (2004), "*Vergi ve Sigorta Prim Aflarının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi*, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 871-885.

Capasso, S. ve Jappelli, T. (2013), "Financial Development and The Shadow Economy", *Journal of Development Economics*, 101, 167-178.

Chow, G.C. (1960), "Tests of Equality between Sets of Coefficients in Two Linear Regressions", *Econometrica*, 28(3), 591-605.

Demir, İ.C. ve Küçükilhan, M. (2013), "Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 31-48.

Din, B.H. (2016), "Estimating the Determinants of Shadow Economy in Malaysia", *Malaysian Journal of Society and Space,* 12(5), 191-201.

Dobre, A. ve Alexandru A.A. (2010), "The USA Shadow Economy and The Unemployment Rate: Granger Causality Results", *Journal of Applied Quantitative Methods*, 5(1), 98-104.

Dreher A. ve Schneider F. (2010), "Corruption and The Shadow Economy: An Empirical Analysis", *Public Choice*, 144, 215–238.

Dreher, A., Kotsogiannis, C. ve McCorriston, S. (2005), "How do Institutions Affect Corruption and the Shadow Economy?", *University of Exeter Economics Department Discussion Papers Series 05/05*, University of Exeter, 1-25.

Dumlupınar, S. ve Yardımcıoğlu, F. (2015), "Vergi Denetimlerinin Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Etkisi: Trabzon İli Örneği", *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.

Dünya Bankası (2019a), GDP Per Capita Growth (annual %), https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Dünya Bankası (2019b), Unemployment, Total (% of total labor force) (modeled ILO estimate), https://data.worldbank.org/indicator/ sl.uem.totl.zs (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Dünya Bankası (2019c), Inflation, Consumer Prices (annual %), https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Dünya Bankası (2019ç) Trade (% of GDP), https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Dünya Bankası (2019d). Tax Revenue (% of GDP), https://data.worldbank.org/indicator/gc.tax.totl.gd.zs (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Dünya Bankası (2019e). Global Financial Development Database, https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/global-financial-development-database (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Elgin, C. (2012), "Vergiler ve Kayıtdışı Ekonomi: Bir Değerlendirme ve Türkiye Örneği", *Middle East Technical University Studies in Development*, 39(2), 237258.

Elgin, C. ve Öztunali, O. (2014), Institutions, Informal Economy, and Economic Development, *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(4), 145-162.

Enste, D.H. (2010), "Regulation and Shadow Economy: Empirical Evidence for 25 OECD Countries", *Constitutional Political Economy*, 21(3), 231–248.

Erkuş, H. ve Karagöz, K. (2009), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini, *Maliye Dergisi*, 156, 126-140.

Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., ve Zoido-Lobaton, P. (2000), "Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries", *Journal of Public Economics*, 76(3), 459-493.

Giles, D.E. ve Johnson, B.J. (1999), "Taxes, Risk-aversion, and The Size of The Underground Economy: A Nonparametric Analysis With New Zealand Data", *Econometrics Working Paper 0006*, Canada: Department of Economics, University of Victoria, 1-23.

Greene, W.H. (2003), *Econometric Analysis*, 5th ed., New Jersey: Prentice Hall.

Gobbi, G. Ve Zizza, R. (2007), Does the Shadow Economy Hold Back Financial Deepening? Evidence from the Italian Credit Market, *Centre for Economic Performance Discussion Papers,* No.789.

Güler, E. (2012), "Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecinde Rusya: Nasıl Bir Kapitalizm?", *Business and Economics Research Journal*, 3(3), 93-120.

Hausman, J.A. (1978), Specification Tests in Econometrics. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 1251-1271.

Kanniainen, V., Pääkkönen, J. ve Schneider, F. (2004), "Fiscal and Ethical Determinants of Shadow Economy: Theory and Evidence" *Discussion Paper*, Department of Economics, Johannes Kepler Universität Linz. 1-30.

Kazgan, G. (2005), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen* (4. Baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kesici, M. (2009), "Geçiş Ekonomilerinin Dönüşüm Sürecinde Avrupa Birliği Üyeliği ve İstihdam". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (57), 407-448.

Kızılot, Ş. ve Çomaklı Ş.E. (2004), *Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi*, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 115-157.

Kuehn, Z. (2014), "Tax Rates, Governance, and the Informal Economy in High-Income Countries", *Economic Inquiry*, 52(1), 405-30.

Macias, J.B. ve Cazzavillan, G. (2010), "Modeling the İnformal Economy in Mexico. A Structural Equation Approach", *The Journal of Developing Areas*, 44(1), 345366.

Manolas, G., Rontos, K., Sfakianakis, G. ve Vavouras, I. (2013), "The Determinants of the Shadow Economy: The Case of Greece", *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 6(1), 1036–1047.

Medina, L. ve Schneider, F. (2018), "Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?", *IMF Working Paper 18/17*, Washington DC: International Monetary Fund. 1-76.

Muthyoi, A. (2014), The Relationship between İnformal Sector Size and Economic Growth in Kenya, MST-Department of Econometrics and Statistics [24], http://ir library.ku.ac.ke/handle/123456789/12310

Neck, R., Schneider, F. ve Hofreither, M.F. (1989), "The Consequences of Progressive İncome Taxation for the Shadow Economy: Some Theoretical Considerations", *In The Political Economy of Progressive Taxation*, 149-176.

Ouédraogo, I.M. (2017), "Governance, Corruption, and the İnformal Economy", *Modern Economy*, 8, 256–271.

Pesaran, H.M. (2007), "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.

Prokhorov, A.B. (2001), "The World Unobserved Economy: Definition, Measurement and Optimality Considerations", *Central Michigan University*, 5-18.

Piazolo, D. (2000), "Eastern Europe Between Transition and Accession: An Analysis of Reform Requirements", *Kiel Working Paper*, 991, 1-35.

Razmi, M.J., Falahi, M.A. ve Montazeri, S. "(2013). Institutional Quality and Shadow Economy of 51 oic Member Countries", *Universal Journal of Management and Social Sciences*, 3(2), 1-14.

Remeikiene, R. ve Gaspareniene, L. (2015), Evaluation of the Shadow Economy Influencing Factors: Lithuanian Case. Paper presented at the 9th International Conference on Business Administration, Dubai, United Arab Emirates.

Remeikiene, R. ve Gaspareniene, L. (2015), "Evaluation of the Shadow Economy Influencing Factors: Comparative Analysis of the Baltic States", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies,* 4(3 S1), 653.

Ruge, M. (2010), "Determinants and Size of the Shadow Economy-A Structural Equation Model", *Journal International Economic*, 24(4), 511-523.

Saraç, T. (2012), Kayıt Dışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği (2000/1-2011/2). *Sosyoekonomi*, 18(18), 81-103.

Sarılı, M.A. (2002), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", *Bankacılar Dergisi*, 41, 32-50.

Savaşan, F. (2014), Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Gelir İdaresi Başkanlığı, Sakarya Üniversitesi. 1-82.

Savaşan, F. ve Odabaş, H. (2005), "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 5, 1-28.

Savaşan, F., Yardımcıoğlu, F. ve Demir, İ. (2016), "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi: Zaman Serisi ve Panel Veri MIMIC Tahminleri", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 161-201.

Schneider, F. (1994), Measuring the Size and Development of the Shadow Economy. Can the Causes be Found and the Obstacles be Overcome? In: H. Brandstaetter and W. Güth (eds.), *In Essays on Economic Psychology*, Springer, Berlin, Heidelberg, 193-212.

Schneider, F. (2010), "The Influence of Public Institutions on the Shadow Economy: An Empirical Investigation for OECD Countries", Review of Law & Economics, 6(3), 441-468.

Schneider, F.G. (2011), "The Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force: What Do We (Not) Know?", *IZA Discussion Paper No. 5769.* https://ssrn.com/abstract=1867038 (Erişim Tarihi: 20.03.2019)

Schneider, F., Buehn, A. ve Montenegro, C.E. (2010), "Shadow Economies All Over The World: New Estimates For 162 Countiries From 1999 to 2007", *The World Bank Policy Research Woking Paper Series*, No.5356.

Schneider, F. ve Enste, D. (1999), "Shadow Economies Around the World: Size, Causes and Consequences"*CESifo Working Paper Series No. 196.* https://ssrn.com/abstract=272624 (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

Schneider, F. ve Klinglmair, R. (2004), "Shadow Economies Around the World: What Do We Know?", *CESIFO Working Paper*, 1167, 1.53.

Shahab, M.R., Pajooyan, J. ve Ghaffari, F. (2015), "The Effect of Corruption on Shadow Economy: An Empirical Analysis Based on Panel Data", *International Journal of Business and Development Studies*, *7*(1), 85-100.

Singh, A., Jain-Chandra, S. ve Mohommad, A. (2012), "Inclusive Growth, Institutions and the Underground Economy", *IMF Working Papers*, 12(47), 1-11.

Torgler, B. ve Schneider, F. (2007), Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis. İza Discussion Paper 2563, Institute for the Study of Labor, Bonn.

Torgler, B., Schneider, F. ve Macintyre, A. (2010), Shadow Economy, Voice and Accountability and Corruption, http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/Torgler_Schneider_Macintyre.pdf (Erişim Tarihi: 20.03.2019)

Uçan, O. ve Kaçar, E. (2016), Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Conference Paper, Unikop .

Us, V. (2004), *Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği*. Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni (No. 2004/17), 1-50.

Wooldridge, J. M. (2002), *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, Cambridge: MIT Press.

Virta, H. (2010), "The Linkage Between Corruption and Shadow Economy Size: Does Geography Matter?", *International Journal of Development Issues*, 9(1), 4-24.

Yendi, İ. (2011), "Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal Nedenlerinin Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* 3(2), 121-131.

Yurdakul, F. (2008), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(04), 205-221.